

УДК 351

В. О. ФІЛІПЧУК

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ТЛУМАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ**

Узагальнено образ європейської ідентичності, створений європейськими науковцями, та доведено, що саме гетерогенна ідентичність, яка дозволяє себе інтерпретувати, але відтворюється довкола жорсткого ядра “європейського спадку”, здатна ефективно відігравати інструментальну роль у процесах європейської інтеграції.

Ключові слова: ідентичність, національна держава, легітимація, космополітизм, гетерогенна ідентичність, інституціоналізація, інтерпретація, інтеракція, “європейський спадок”.

The author generalizes the vision of the European identity, created by European scholars, and argues that it is a heterogeneous identity, which allows interpretations, but is always renewed around a hard core of “European Heritage”, that can effectively play the instrumental role in the European integration processes.

Key words: identity, national state, legitimating, cosmopolitanism, heterogeneous identity, institutionalization, interpretation, interaction, “European Heritage”.

Проблема ідентичності виступає однією з найскладніших у сучасному науковому дискурсивному просторі. У першу чергу, таку її складність створює зміна парадигми наукового тлумачення ідентичності, трактування її як індивідуального і колективного ментального вибору, а не як даності, визначеної обставинами народження, соціалізації та життєдіяльності індивіда чи формування соціальної групи. Маркери ідентичності рухливі, вони обумовлюються безліччю чинників: географією культурних ареалів, історичними кордонами соціополітичних утворень, маргіналізацією або націоналізацією суспільства, трансформаціями в будь-якому елементі соціокультурної системи тощо.

У сучасному науковому світогляді практично всі суспільні об’єкти розглядаються через призму індивідуалізації їх бачення індивідами, які входять до їх складу як об’єкти індивідуальної та колективної рефлексії. Зокрема, в тлумаченні як державної, національної ідентичності, так і етнічної приналежності береться до уваги, в першу чергу, суб’єктивний аспект відчуття індивідом приналежності до цієї конкретної групи. Отже, ширшим контекстом ідентичності є бачення себе в суспільстві, сприймання інших і, нарешті, сам спосіб бачення суспільства. Таким чином, тип та образ ідентичності, який визнається індивідом як його ідентичність, впливає не лише на процеси структурування суспільства, групоутворення, але й на визначення індивідом своєї ролі в державі, ставлення до співгромадян і державних

інститутів, а значить, на “силу” держави як утворення, що здатне повноцінно виконувати свої функції. Звідси, питання методологічних змін тлумачення ідентичності не може залишатися на маргінесі науки “державне управління”.

Питання європейської ідентичності базується на традиційних підходах до її тлумачення, розпочатих у психології Е. Еріксоном, а у філософських і соціальних науках – німецькими романтиками. Сучасні концепції ідентичності розвиваються такими науковцями, як Дж. Алмонд, С. Верба, Ю. Габермас, У. Бек, С. Московічі, П. Рікьор, П. Козловські, З. Бауман, Е. Гідденс, Н. Лукман, російськими філософами Л. Іоніним, Ю. Качановим та багатьма іншими. Сучасні наукові дослідження поняття політичної ідентичності та проблеми ідентичності українського суспільства відображені у вітчизняних розробках (М. Обушний, М. Розумний, М. Ожеван, О. Литвиненко, Ф. Кирилук, М. Хилько, О. Салтовський, О. Картунов, Є. Камінський та ін.).

Проблеми європейської ідентичності з різних точок зору досліджуються Ю. Габермасом, У. Беком, М. Гібернау, М. Крепоном, П. Краусом, К. Едером і багатьма іншими дослідниками. В Україні ця тема піднімається, в першу чергу, дослідниками, що реалізують відповідний проект в НаУКМА в рамках діяльності Центру польських і європейських студій [5], а також такими науковцями, як Н. Пеллагеша, А. Киридон, С. Троян та ін. Але такі дослідження мало концентруються на важливому аспекті інструментальності європейської ідентичності та того, як така інструментальність визначається обраним методологічним ракурсом конструювання ідентитетів.

Дана стаття присвячується питанню, яке, попри активне обговорення теми європейської ідентичності в науковому та публіцистичному дискурсі, як правило, оминається – питанню сконструйованості ідентичності як такої та методологічного обґрунтування добору елементів такої конструкції. З огляду на це пропонується розглянути питання формування європейської ідентичності як зразка ефективного використання методологічних змін у суспільних науках, які відбулися в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Метою даної статті є дослідження специфіки ідентичності, яка покладається в основу європейської інтеграції як на рівні методологічних особливостей, так і на рівні змістовного наповнення.

Досліджуючи проблему ідентичності, варто розпочати з методологічних проблем її тлумачення. При цьому доцільно вести мову про потребу перегляду не лише складу ідентитетів, які традиційно покладалися в основу національної ідентичності, але й самого тлумачення національної та державної ідентичності, її специфіки та значення. Зокрема, необхідно взяти до уваги сучасні концепції ідентичності (розроблені такими відомими авторами, як С. Московічі, П. Рікьор, П. Козловські, З. Бауман, Е. Гідденс, Н. Лукман, Л. Іонін, Ю. Качанов та ін.), які підкреслюють її комплексний, нестійкий, постійно поновлюваний характер, говорять про зміну “класичних” класових, етнонаціональних та ідеолого-політичних ідентитетів, властивих для ХІХ – ХХ ст. на культурні (у т. ч. і субкультурні), прив’язані до конкретних повсякденних проблем [3].

Доречно почати із з'ясування питання про те, які компоненти ідентичності виокремлюються в рамках її сучасного тлумачення. Групова ідентичність кожного рівня (надто – територіальна: національного, регіонального, локального рівнів) містить три компоненти: когнітивний, емоційно-афективний та інструментальний [2, с. 27–28]. Когнітивний компонент є набором об'єктивних і стійких ознак, з якими отожднює себе індивід і спільнота, процес і результат самокатегоризації розуміння людиною себе в термінах співвідношення з певною соціальною групою. Емоційно-афективний компонент виступає суб'єктивним способом сприйняття та обґрунтування когнітивного компонента. Йдеться про певний набір емоцій відносно своєї територіальної спільноти. Інструментальний (поведінково-регулятивний) компонент складає основу для соціально-політичної мобілізації населення й колективної діяльності. Він проявляється в різних формах: від готовності розділяти практики, прийняті у співтоваристві, до зобов'язань здійснювати вчинки з урахуванням цінностей, які поділяє дана група. Саме інструментальний компонент ідентичності, розвиток якого стає можливим тільки на основі двох перших, формує політичну культуру певної територіальної спільноти.

Узагальнюючи та розвиваючи викладене, третій компонент ідентичності можна тлумачити як такий, що формує “коло” підтримування ідентичності: ідентичність є групою символів і значень, набутих унаслідок участі в суспільних інтеракціях. Вона має суттєвий вплив на суспільну організацію колективностей, в яких бере участь особистість, і пов'язується з увлеченнями про межі суспільних груп, підлягає постійній інтерпретації в процесі надавання, підтримування й зміни значень культурних символів, які впливають на увлечення самого себе, своєї спільноти та інших. Отже, вона може піддаватися впливу ззовні, формуватися поступово, спочатку завдяки участі в суспільних інтеракціях, які організуються довкола нових культурних символів, реінтерпретуються індивідом і поступово стають складовою когнітивного, а потім – емоційно-афективного компонентів ідентичності, які, у свою чергу, впливають на розвиток інструментального компоненту, закріплюючи зміст нових культурних символів, запропонованих ззовні, у політичній культурі певної територіальної спільноти.

Таким чином, через поступовий вплив на ідентичність можна отримати соціально-політичну мобілізацію населення, стимулювати його колективну діяльність та забезпечити згуртованість. Важливо при цьому пам'ятати про два моменти: по-перше, нові культурні символи не мають бути принципово далекими від складових відповідної територіальної ідентичності, а по-друге, вони мають нести такі трансформації ідентичності, які б спричинили розвиток, а не руйнування відповідної попередньої ідентичності. Адже в історії є яскраві зразки вдалого втілення таких змін ідентичності, які дали неймовірний мобілізаційний ефект, а потім завершилися крахом суспільних груп, які мобілізувалися під такими ідентичностями. Зокрема, серед зразків такого керування ідентичністю – тоталітарні проекти, як фашистський, так і сталінсько-більшовистський.

Однак, чи існують вдалі зразки впливу на формування ідентичності? Як видається, одним з найяскравіших зразків виступає процес європейської інтеграції та формування специфічного типу ідентичності – європейської – за допомоги специфічних засобів – інституційних механізмів, що можна пояснити дещо докладніше.

Іспанська дослідниця М. Гібернау стверджує, що європейська ідентичність, як і національна ідентичність, коли її прищеплює держава, – це спрямована згори вниз інституційно створена ідентичність, призначена сприяти зв'язкам солідарності серед розмаїтого населення, але, разом з тим, це більшою мірою проект на майбутнє, ніж реальність [1, с. 151]. Загалом ці ідеї відповідають сучасним уявленням про трансформації ідентичності, але, взяті в їх абсолютному сенсі, вони мають серйозні вади. Адже формування справжнього емоційно-афективного компоненту ідентичності на основі абстрактних процедур і принципів демократії заперечує природу людини, взаємодію свідомих і несвідомих, раціональних та ірраціональних компонентів психіки індивіда, так само, як і взаємодію колективної свідомості та колективного несвідомого. Але реальні євроінтеграційні процеси саме і не відбуваються точно згідно з принципами “раціонального прийняття запропонованих ефективних демократичних ідентитетів”. Їх унікальність полягає саме у специфічному поєднанні комунітарного та державного компонентів у рамках інституційних засад життєдіяльності Європейського Союзу. Отже, цікавим, як зазначалося, формування європейської ідентичності є завдяки тому, що, по-перше, воно орієнтується на інституційний підхід, який не заперечує ідентичності національної, діє через систему ідентитетів, які не зачіпають традиційних ідентитетів етнічної ідентичності, описуваних у примордіалістських теоріях, та не визнає винятково правові раціональні чинники, а по-друге, завдяки тому, що проект європейської ідентичності орієнтується на майбутнє, а не апелює весь час до історичного минулого Європи.

ЄСп/ЄС, можна сказати, були активно залучені до процесу розвитку “ідентифікаційної політики” навіть раніше, ніж ця політика стала однією з головних тем гуманітарних і соціальних наук. У рамках діяльності європейських інституцій питання ідентичності піднімалося з початку 1970-х рр. Формально цей початок датується груднем 1973 р., коли на саміті ЄСп у Копенгагені було прийнято Декларацію про Європейську ідентичність. Декларація перераховувала принципи представницької демократії, верховенства права, соціальної справедливості, поваги до прав людини як основні складові європейської ідентичності; вона також підкреслювала волю усіх (на той час – дев'яти) держав-членів зберігати багате розмаїття їхніх національних культур. Одночасно європейська ідентичність була представлена як сутність, що має бути весь час динамічною, як на початку свого розвитку, так і тоді, коли розвиток євроінтеграції набуде потужності [6, с. 43]. Але проблема європейської ідентичності, її змісту та взагалі можливості такої ідентичності не знялася й понині.

Відомий французький філософ Марк Крепон, говорячи про складність наукового дослідження поняття ідентичності, пов'язує цю складність не з особливостями самого концепту, а з ідеологемами, що живуть у конотаційних значеннях поняття “ідентичність” і викликають обурення тих чи інших дослідників відповідно до їх власної ідеологічної налаштованості [4, с. 4].

Аналізуючи існуючі нині теоретичні підходи до питання формування та розвитку європейської ідентичності, М. Крепон, у першу чергу, зупиняється на двох з них, які виступають домінуючими в теоретичному дискурсі й часто призводять до серйозних колізій та дилем у разі спроби їх практичного застосування (в цьому питанні паралельно з М. Крепоном подібні ідеї висловлює також німецький дослідник Петер А. Краус [6]).

Першою з таких спроб концептуалізувати європейську ідентичність виступає прагнення прив'язати її до обраного та обмеженого культурно-політичного “спадку” – доробку античної Греції, Риму, єврейсько-християнської традиції, які впродовж своєї історії європейці не припиняли культивувати, ідентифікувати, підтримувати та розвивати. Саме ці складники прихильниками зазначеного підходу покладаються в основу “політик ідентичності” чи “політик належності”, тобто того, що визначає Європу як таку, відділяє від іншого світу та робить вищою за інший світ. М. Крепон і П. Краус в унісон демонструють ті небезпечні, а часом і згубні наслідки, які тягне за собою цей підхід. Такий спосіб побудувати ідентичність призводить до так званої “субстанціалізації Європи” з одночасним виключенням усього, що не базується на означених складових “європейського спадку”, з її меж. Це веде до того, що, по-перше, від Європи відсікаються такі важливі складники її культури, як вплив культури давніх германців, тісні зв'язки з ісламом (для їх підтвердження варто згадати загальновідомі дослідження щодо взаємовпливу ісламської та християнської культури, здійснені Фернаном Броделем). Також означені наслідки цього підходу призводять до відсікання від європейської ідентичності Східноєвропейських держав, які прийняли відповідні культурні паттерни лише частково, процес їх культивування весь час був перервним, а самі цінності великою мірою були трансльовані через візантійські джерела. Але цей підхід сприяє також і постійному пошуку “європейськості” в самій Західній Європі, де різні держави по-різному сприймали та розвивали “спадщину”. Найважливіше ж зауваження, яке роблять обидва автори, – це той факт, що таким чином визначена ідентичність поступово тягне із собою перенніалістське тлумачення нації, за яким слідує потреба в генеалогії, тобто дискурсі про походження, і навіть моногенеалогії, та повернення до примордіалістського бачення ідентичності, яке за своєю сутністю не гуртує, а протиставляє, роз'єднує та є конфліктогенним.

Другий домінуючий спосіб осмислення європейської ідентичності – це пов'язування її з винятковим призначенням Європи, яке безпосередньо близьке усім європейцям, але відділяє та відрізняє їх від усіх інших. Це призначення – нести у світ раціональність, модерність, демократію та права людини. М. Крепон наголошує на

безперечної перевазі такого підходу, який дійсно перетворює Європу на спільний проект, а європейську історію представляє як процес руху до досягнення означених цінностей та їх розповсюдження у світі. Але така – європоцентрична – концепція тягне із собою ідеї європейського месіанства (хоча й не такі потужні, як ідеї месіанства американського чи російського), відчуття зверхності над рештою світу та потяг до нав'язування цих цінностей, тобто повернення до тих традицій, які були властиві Європі Модерну. Більше того, такий підхід фактично перекреслює головні причини, на яких базувалися ідеї об'єднання Європи – обмеження ірраціональних, месіанських ідей на континенті, а разом з ними – і тяжіння до воєн.

Означена вище дискусія поступово візуалізувала наявність двох побутуючих у європейських наукових і політичних колах принципово протилежних позицій щодо політичного майбутнього Європи.

З одного боку такого протистояння позицій гуртуються так звані вестфаліанці, які не залишають жодної можливості трансформувати для умов ЄС чисту модель демократичної участі та представництва, яка формувалася за часів розвитку держав-націй. Можливо, назва “вестфаліанці” занадто спрощує їх позицію, але вона демонструє той факт, що їхні думки прив'язані до часів Вестфальського миру та формування системи суверенних європейських держав. Отже, вестфаліанський підхід до ЄС базується на думці про те, що євроінтеграційний процес девальвує демократичне прийняття рішення в національних державах, оскільки не створює нових, подібних до існуючих у державах-націях, структур, що гарантують транснаціональний політичний контроль. Треба зауважити, що таке – зведене до “класичних” образів народу, нації, формування спільного блага, представництва – тлумачення демократичної участі, а значить, і сумніви в легітимності ЄС як такого, бурхливо розвивалися, в першу чергу, у Франції, Німеччині, Великій Британії та Данії [6, с. 24]. З іншого боку, багато дослідників у ці ж роки спостерігали та описували феномен абсентеїзму, браку легітимності, втрати демократією своїх “класичних” підстав і в Західноєвропейських національних державах (зокрема, цій темі присвятили свої праці Ж. Бодріяр, Ж.-Ф. Льюгар, П. Козловські, Ю. Габермас, З. Бауман, Д. Вояковські, П. Розанвалон та ін.). При цьому у своїх роботах вони демонстрували той факт, що означені процеси пов'язані, в першу чергу, з необхідністю перегляду засад демократичної ідентичності й підстав легітимації демократичних процедур та владних інституцій. Отже, прихильники “чистоти” теорії демократії втратили ґрунт для доказів не через процеси європейської інтеграції, а через внутрішні процеси розвитку держав у Європі, які підштовхували дослідників ще у 70-і – 80-і рр. ХХ ст. до трансформації парадигм у суспільних науках.

Опоненти зазначеної вище позиції, з іншого боку, часто вдаються до розвитку ідеї, протилежної до попередньої – до ідеї переходу Західного світу у стан постанціоналізму та до космополітичних засад ідентичності. Розвиваючи космополітичну ідею, такі відомі європейські дослідники, як Д. Арчібуґі, У. Бек, Ю. Габермас, Д. Гелд, Дж. Деланті, Р. Робертсон та ін. [6, с. 27; 2, с. 23], наполягають на тому, що нові політичні інститути, базовані на принципі

“постнаціональної ідентичності”, подолають нормативні та функціональні обмеження, які несе “демократія в державі-нації”. Вони ґрунтують свої ідеї на тому, що сучасний розвиток суспільства дає підстави сподіватися на можливість вивести легітимність політичної влади з “чистого” громадянського суспільства, спільноти, повністю позбавленої “примордіального” субстрату. Брак культурної гомогенності європейців вони розглядають як унікальну можливість конституювання нового та “справді” громадянського типу демосу, такого, що об’єднується не культурними та етнічними чинниками, а лише колективною свідомістю, сформованою на базі спільних моральних цінностей. Відповідно, творення демократичного квазі-державного утворення в Європі буде початком творення космополітичної демократії у світовому масштабі.

Очевидно, що утопічність думок прихильників космополітизму підтверджується як доробком соціальної психології, культурології та соціології, так і реальними процесами, які супроводжують глобалізацію: процесами регіоналізації, дезінтеграції, локальних протистоянь, у тому числі й збройних конфліктів, в основі яких лежить ціннісне підґрунтя.

Який же вихід з означеного “глухого кута” протилежностей пропонують М. Крепон та П. Краус? Не схиляючись до жодної з означених діаметрально протилежних позицій, М. Крепон розвиває питання змін підстав ідентичності та легітимності на рівні Європейського континенту. Він підкреслює, що зазначені зауваження ні в якій мірі не свідчать про те, що ідея “європейського спадку” та проекту має бути позбавлена довіри. Він наполягає на тому, що європейський проект, побудований на європейському спадку, має бути базований на інших ідеологічних і методологічних засадах. Складові “європейського спадку” можуть бути плідно використововані, лише якщо спиратимуться на розуміння Європи як складного результату подвійного руху численних поєднань і пристосувань, подвійної мережі зв’язків, що створила Європу. Перша складова цієї мережі – це сукупність зв’язків, які європейські нації підтримують між собою – обмінюють, запозичують і “перекладають” у широкому розумінні в усіх галузях – політичній, інституційній, художній, технічній, науковій. Ця перша складова мережі є, таким чином, сукупністю регіональних і національних сугностей, які поєднані між собою і які часто утворювалися, не без зіткнення та опорів, унаслідок найрізноманітніших процесів пристосування. Друга ж складова подвійної мережі зв’язків – це система стимулів, у першу чергу, інституційних, що йшла протягом усієї історії Європи “згори” – від тих сил, які намагалися реалізувати різні варіанти “інтеграційних проектів” на теренах континенту – від влади Юлія Цезаря, Карла Великого, протистояння Франції та Священної Римської Імперії, Британії та Іспанії, Наполеонівських воєн, творення Священного Союзу, Ліги Націй тощо, і яка сьогодні продовжує йти від проекту європейської інтеграції в рамках ЄС.

Такий підхід, зазначає М. Крепон, означає відокремлення “європейської належності” від будь-якої моногенеалогії, протиставлення її гомогенній ідентичності, що відсилає до примордіалізму та формування її на основі

конститутивної гетерогенної ідентичності. Він підкреслює, що таке тлумачення ідентичності надає сутнісно відносного змісту та принципово іншої функції “європейському спадку” – ідеям демократії, прав людини, правової держави, вільного ринку: європейський проект не зможе обійтися без постійного запитування про умови зв’язку, який він повинен підтримувати з тим, що лежить в його основі і має відтворюватися за будь-яких варіацій тлумачення проекту – з тим, що завжди мислилося і визначалося як “європейський спадок”. Європейський проект може жити в постійному пошуку інституційних форм своєї реалізації: принципів, закладених у засновницькі договори, системи побудови інституцій, засад економічної, соціальної, міграційної політики, пошуку того, яка саме система освіти та юстиції відповідатиме складному викликові цієї гетерогенності – лише будучи обмеженим засадами своєї ідентичності, тобто складовими “європейського спадку”. За такою ідентичністю М. Крепон визнає важливе функціональне значення, оскільки європейський проект – це проект поєднання відновлюваних на кожному історичному етапі відмінностей і відповідних даному етапу способів згуртування цих відмінностей, базованих на європейській політико-культурній спадщині. Ця ідентичність сформувалась, відтворюється та весь час переформатовується завдяки наявності комунікативного поля, що утворилося у процесі циркуляції ідей, товарів, капіталів, і ніяк не пов’язане з наявністю чи відсутністю спільної мови в лінгвістичному розумінні, оскільки створюється не завдяки їй, а завдяки семіотичній мові культури. Отже, таке комунікативне поле для свого збереження передбачає постійну циркуляцію, обмін практик. При цьому зазначені зв’язки мають виражено конститутивний характер – вони формуються не поступово, природним шляхом, а конструюються, започатковуються та розвиваються завдяки імпульсам, що йдуть з інтеграційного центру.

Хоча німецький соціолог П. Краус [6] працює незалежно від досліджень М. Крепона, його думки щодо специфіки європейської ідентичності дуже близькі до викладених вище. Він називає таку ідентичність “культурною ідентичністю”, але поняття “культурна” прив’язує не до примордіалістського тлумачення культури, а до того факту, що ця ідентичність є “вираження політично інституціоналізованих культурних практик”. Таким чином, основний акцент, разом з М. Гібернау та М. Крепоном, він робить на політичній інституціоналізації ядра європейської ідентичності [Там же, с. 38].

Культурна основа європейської ідентичності, за П. Краусом, – це набір колективних практик, які є посилено інституціоналізовані, причому інституціоналізація носить політичний характер. Зазначені інститути та інституції включають низку феноменів. Типовими прикладами культурної ідентичності, інституціоналізованої політичними засобами в сучасному суспільстві є публічна візуалізація міфів, історії в пам’ятниках, музеях, назвах вулиць, поштових марках, монетах і банкнотах; освітні програми, складові релігійної ідентифікації, які отримують якусь форму офіційного захисту; публічні вірування, які мають секулярний характер (сюди можна віднести, зокрема, й демократичні принципи);

офіційно визнані та “стандартизовані” мови тощо. При цьому, підкреслює П. Краус, культурна ідентичність у результаті слугує як інституційно укорінений когнітивний і нормативний шаблон для політичної комунікації; вона може розглядатися як оречевлена чи “структурна” комунікативна рамка, яка робить внесок у спільну розбірливість взаємодії членів політичної спільноти. Отже, так само, як і М. Крепон, П. Краус підкреслює, що єдиний комунікативний простір формується не на базі лінгвістичної єдності, а на базі єдності системи соціокультурних знаків. При цьому комунікативний простір, породжений такою ідентичністю, не витворює закритої системи значень. Комунікація включає можливість різних точок зору, індивідуальних тлумачень, зону незгоди. Культура структурує сферу спільного знання, але вона не виключає конфліктів щодо змісту та інтерпретації цих знань. Культурні ідентичності не містять у собі заздалегідь заготовані відповіді на питання; швидше, вони пропонують змінний репертуар орієнтацій для тих, хто вступає у контакт з такими питаннями. Однак цей “репертуар” являє собою доволі жорстке ядро, яке носіями гнучкої культурної ідентичності має сприйматися як належне. Ідентичність включає в себе “базу”, яку члени політичної спільноти вивчають у процесі соціалізації в цій спільноті. І саме тому, що відповідна “база” сприймається як належне, вона відіграє визначальну роль у творенні та відтворенні інституційної структури. Остання ж, у свою чергу, виступає опорою для збереження, відтворення та оновлення “базису” ідентичності.

Ідентичності, які відіграють інструментальну роль у творенні сучасних політичних спільнот, є сконструйованими: вони створюються шляхом символічного “процесування” культурних інгредієнтів у контексті соціальної інтеракції. Релевантним є питання не про те, чи є ідентичність сконструйованою, а про те, хто формує та оприлюднює ті інституційні засади, за якими відбуваються соціальні інтеракції, які “оживлюють” та систематизують культурні символи, а також яким є зміст цих інституційних засад. Отже, “базис” інтеграції – культурна ідентичність – у решті решт перетворюється на проблему політики та державного управління.

Докладне вивчення методологічних засад і змістовного наповнення європейської ідентичності ставить перед дослідником, що працює в рамках науки “державне управління”, завдання дослідження конкретних інституційних форм реалізації європейської ідентичності в рамках ЄС та аналіз можливості використання цього досвіду в українському контексті.

Література:

1. *Гібернау М.* Ідентичність нації / М. Гібернау. – К. : Темпора, 2012. – 304 с.
2. *Киридон А.* Пошук ідентичності в “Європі без кордонів”: між націоналізмом та космополітизмом / А. Киридон, С. Троян // Д. Ментальні Вояковський кордони в Європі без кордонів ; пер. з польськ. – К. : Ніка-Центр, 2012. – С. 9–40.
3. *Козловски П.* Культура постмодерна / П. Козловски ; пер. с нем. – М. : Республика, 1997. – 240 с.

4. Крепон М. Європейські іншості / М. Крепон ; пер. з фр. – К. : Укр. Центр духов. культури, 2011. – 184 с.
5. Міжкультурний діалог / за ред. О. Бетлій і К. Дисси. – К. : Дух і літера, Центр польських і європейських студій НаУКМА, 2009. – .
Т. 1. Ідентичність. – 464 с.
6. Kraus P. A. A Union of Diversity: Language, Identity and Polity-Building in Europe / P. A. Kraus. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 230 p.

Надійшла до редколегії 17.09.2013 р.